

5. Міщенко В.І., Юрчук Г.В. Електронний бізнес на ринку фінансових послуг. – К.: Знання, 2003. – 280 с.
6. Решетнікова І.Л. Оцінка якості обслуговування споживачів в сучасних торговельних підприємствах// Маркетинг: теорія і практика. – 2004, № 10. – С. 190-195.
7. Майдебура Є.В. Маркетинг услуг. – К.: Вид-во "ВІРА-Р", 2000. – 571 с.
8. Батура О.В., Риженко А.Л. Особливості відтворення системи економічних відносин у сфері послуг// Економічний вісник Дніпропетровського держ. Фінансово-економічного ін-ту, т.2. – Дніпропетровськ: ДДФЕІ, 2000. – С. 3-9.
9. Спивак Л.С. Трансформаційна економіка: аспекти формування ринку послуг// Трансформаційна модель формування економіки України: Зб. наук. праць. – Кременчук: КІЕМ, 2000. – С. 17-21.
10. Армстронг Г., Котлер Ф. Введение в маркетинг: Учеб. пособие. Пер. с англ. – М.: Изд. дом "Вильямс", 2000. – 640 с.
11. Багиев Г.Л., Тарасевич В.М., Анн Х. Маркетинг: Учебник для вузов. 3-е изд./ Под ред. Г.Л. Багиева. – СПб.: Питер, 2005. – 736 с.
12. Котлер Ф. Основы маркетинга. – М.: Прогресс, 1993. – 796 с.
13. Куршакова Н.Б. Банковский маркетинг. – СПб.: Питер, 2003. – 192 с.
14. Завадська Д.В. Особливості сучасного розвитку банківського маркетингу. [Електрон. ресурс]. – Доступний з: <http://www.rusnauka.com>

УДК 330+336.3

Здобувач Ю.Я. Ковальчук – Львівська КА

ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ФІСКАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ: ДОСВІД ЦИВІЛІЗАЦІЙНОЇ ЕВОЛЮЦІЇ

Здійснено ретроспективний аналіз підходів найвідоміших шкіл світової економічної думки щодо сутності категорії "податки", її функцій, місця і ролі у забезпеченні соціально-економічного розвитку суспільства.

Competitor Yu. Ya. Kovalchuk – L'viv commercial academy

Fiscal-economic research features of systems: the experience of civilization evolution

It is fulfilled the retrospective analyses principles favorite schools of the world economical thought about the essence category taxes, its functions, place and role in the cover of the social-economical development society.

Вступ. Визначальною умовою створення ефективної системи державного регулювання економіки є наукове обґрунтування концептуальних засад податкової політики, яка повинна формуватися на відповідній методологічній основі, що дасть змогу гармонізувати відносини та реалізувати економічні інтереси держави й платників податків.

Проблемам місця і значення підприємництва в забезпеченні економічного зростання, його фінансової підтримки та оподаткування присвячені праці багатьох вітчизняних вчених-економістів: В.Л. Андрущенко, Г.І. Башнянина, О.Д. Василика, В.С. Загорського, Ю.Б. Іванова, О.П. Кириленко, А.І. Крисоватого, І.О. Лютого, В.М. Опаріна, К.В. Павлюк, Д.В. Полозенка, А.М. Соколовської, В.М. Суторміної, В.М. Федосова, С.І. Юрія та низки інших. Водночас сучасна практика податкового регулювання вимагає комплексного дослідження фіскальних відносин, що ґрунтується на використанні цивілізаційного досвіду у цій сфері, який складався упродовж багатьох віків.

Постановка завдання. Метою нашої статті є систематизувати підходи найвідоміших шкіл світової економічної думки щодо сутності категорії "податки", її функцій, місця і ролі у забезпеченні соціально-економічного розвитку суспільства.

Результати. Теорія податкових фінансів має багатовікову історію. Стрижневим моментом її розвитку є обов'язкова орієнтація на фундаментальну податкову концепцію, яка може коригуватися залежно від завдань, що стоять перед державою в той чи інший історичний період. Вона має охоплювати модель впливу економічних ефектів оподаткування на результати господарювання, обсяг, характер і напрям інвестицій, сукупного попиту та особистого споживання, галузеву й територіальну структуру економіки. Водночас вказані критерії оптимального оподаткування стали закономірним наслідком тривалих наукових досліджень та прикладних заходів у фінансовому господарстві держав. Проілюструємо динаміку фіскально-економічних відносин на базі ретроспективного аналізу тенденційних характеристик досліджуваних податкових систем на різних етапах соціально-економічного розвитку суспільства, у різних суспільних формаціях (табл. 1).

Табл. 1. Періодизація розвитку податкових фінансів¹

№ з/п	Період	Етап	Характеристика фіскальних відносин
1.	Стародавні часи – XV століття		Перші згадки про податки з'являються у релігійних догматах або ж виникають з нагальних потреб. Вилучення податків до державної казни не має належного науково-теоретичного обґрунтування, здійснюється безсистемно, у багатьох випадках волюнтаристськими методами. Тогочасні мислителі у своїх працях фіксують властиві фінансовому господарству перерозподільні фіскальні механізми
2.	XVI століття – сьогодні	XVI-XVIII століття	Розвиток політичної економії, у складі якої досліджується низка фінансових і фіскальних проблем. Погляди щодо ролі податків у суспільному відтворенні істотно відрізняються від повного заперечення до абсолютного сприйняття як головне джерело формування державних доходів. Наукові дослідження мають прикладний характер, присвячені вирішенню окремих проблем на конкретному етапі
		XIX століття – до сьогодні	Фінансова наука набуває статусу самостійної науки, виокремившись із політичної економії. Фундаментальні наукові дослідження розвиваються прискореними темпами порівняно з потребами фіскальної практики. У XX столітті розробки з проблем фіскального регулювання економіки істотно випередили практику оподаткування та використовуються при формуванні податкового законодавства і здійсненні податкових реформ держав. Проблематика наукових досліджень набуває чітко окреслених рис і формує цілісну наукову концепцію податкових фінансів в економіці добробуту

Зародження наукових уявлень про проблеми оподаткування відносять до епохи первісного нагромадження капіталу. Першими цю проблему досліджували італійці Д. Карафа, Н. Маккіавеллі, Ф. Гвічардіні, Дж. Ботеро. Ви-

¹ Складено за даними: Мельник В.М. Генеза теорій податків // Фінанси України. – 2004. - №8. – С.53.

черпну оцінку діяльності цих вчених, на наш погляд, дав І. Озеров у роботі "Основи фінансової науки": "Маккіавеллі в XVI ст. рекомендує загальномайновий податок з кадастром, а Гвічіардіні в одній роботі є прибічником прогресивного оподаткування; Ботеро вважає непрямі податки найпридатнішими для оподаткування доходів від промисловості та рухомості" [1, с. 72].

Далі у своїх дослідженнях пішов відомий французький економіст XVI століття Ж. Боден. У роботі "Фінанси – нерви держави" автор охарактеризував основні джерела доходів, такі, як мито, котре утримують із ввезених до країни товарів, та домени – державне майно, що приносить дохід, зокрема земля, ліси, право на володіння приватною власністю, капітал, який належить уряду. На думку Ж. Бодена, податки треба застосовувати лише в надзвичайних випадках, оскільки вони є небезпечним засобом народного невдоволення. Крім цього, вперше була запропонована класифікація податків на доходно-майнові, тобто прямі, які безпосередньо утримуються у джерела отримання доходу та податки на споживання, що встановлюються у вигляді надбавок до ціни товарів і послуг, а їх реальними носіями є споживачі.

Лейтмотивом досліджень англійських філософів-економістів XVI-XVII ст. – Ф. Бекона, У. Петті, Т. Мена, Т. Гоббса, Д. Локка – є проблема оптимізації оподаткування. Зокрема, Т. Гоббс підкреслював виняткове право монархічної влади встановлювати податки з населення, називаючи їх ціною громадського спокою, однак, наголошував на необхідності зберігати помірність і рівномірність у розподілі податків, віддаючи перевагу непрямим податкам. Д. Локк вперше висловив припущення про доцільність розвитку прямого оподаткування. Отже, основна заслуга англійських вчених – постановка проблеми оптимізації податкової структури не в площині "реальні – особисті податки", а через призму співвідношення між прямими та непрямими податками.

У Німеччині в XVII-XVIII ст. була сформована наукова течія "камералізм" (меркантилізм у сфері державного господарства). На думку В. Андрущенка, "камералістам як і належать треба віддати честь і шану за започаткування проекту німецької соціальної держави, взірць якої привертає увагу державних діячів і наукової громадськості України" [2, с. 35]. Представники цієї наукової течії досліджували прикладні аспекти в галузі оподаткування. Так, К. Клок основну увагу зосереджував на розробці кадастрових оцінок. Водночас головною його заслугою є формування рекомендацій щодо оподаткування доходів за мінусом витрат. Такої ж думки дотримувався Л. фон Секендорф, який вперше висловив тезу про взаємозв'язок між рівнем розвитку національного господарства, рівнем доходів і спроможністю сплачувати податки. Ще один німецький економіст Ф. Шредер – порекомендував правителям "лише стригти овець, а не здирати з них шкуру", тобто зосереджував увагу на граничності податкоспроможності й наголошував на неприпустимості захоплюватися лише фіскальною властивістю податків.

Школу камералістів у XVIII ст. продовжили Ф. Юсті та І. Зонненфельз. Перший, розглядаючи наявні на той час поголівні та майнові податки, дійшов висновків, що податки в багатьох державах уже не є надзвичайними доходами. Усвідомлюючи неминучість застосування оподаткування для аку-

муляції доходів держави, він запропонував утримувати податки з доходів підданих, не сприймаючи майнові. Така думка ґрунтується на тому, що тогочасні податки з доходів мали зовнішні ознаки прибутковості промислу порівняно з іншими і, таким чином, потребували меншого втручання збирача. Майнові ж податки потребують оголошення (декларування) майна, що провадилося тоді на основі заяви про майно під присягою. Це породжувало клятвopорушення та потребу перевірки реального майна збирачами.

Другий, маючи досвід роботи міністром фінансів Австрії, розглядав податки як майбутнє джерело державних доходів. І. Зонненфельз піддав сумніву спроможність домен і регалій забезпечувати фінансові видатки держави. На думку вченого, пріоритету потрібно надати податковим відносинам, попередньо створивши необхідні передумови для збільшення дохідності податків. Це вимагає відмови від системи відкупів та усунення наявних вилучень з оподаткування [1, с. 73].

У другій половині XVIII ст. науковий світогляд формувався під впливом ідей французької школи фізіократів. Останні вважали єдиним джерелом усіх чистих доходів землю; за переконаннями фізіократів промисловість і торгівля нічого нового не створюють і не додають. З огляду на це Ф. Кене, А. Тюрго, О. Мірабо прийшли до висновку про необхідність переходу від множинності податків до єдиного поземельного. Погано організоване оподаткування, на думку Ф. Кене, є першопричиною скорочення виробництва. Природно, заслугою фізіократів є спроби обґрунтувати зв'язок між оподаткуванням та обсягами й ефективністю суспільного виробництва, дослідити критерії справедливого оподаткування та механізми перекладання фіскального тягаря, визначити частку участі кожного громадянина у видатках держави тощо.

Таким чином, протягом XV-XVIII ст. податкова теорія пройшла певну еволюцію від повного заперечення податків як джерел державних доходів до абсолютного їх сприйняття у такій якості. Крім цього, цей етап не відрізняється системністю наукових досліджень, а характеризується прикладним характером, що пов'язано із зміною форм і методів податкових відносин за певних соціально-економічних умов.

Вагомим кроком у дослідженні податкових фінансів стало зародження класичної політичної економії, завдяки якій було започатковане вивчення основних принципів побудови податків і податкової системи. Основоположником цієї науки можна вважати англійського економіста А. Сміта, який у роботі "Дослідження про природу та причини багатства народів" визначив вихідні засади формування податкової політики в ринковому середовищі:

- "...по-перше, всі громадяни повинні брати участь в утриманні уряду пропорційно своїм доходам, які вони одержують під захистом та опікою держави. Тобто треба дотримуватися рівності оподаткування;
- по-друге, податки повинні бути чітко визначені, а не довільні. Це означає встановлення строків сплати, способів платежу, сум податків, зрозумілих для платника та всіх інших осіб;
- по-третє, податки повинні утримуватися тоді та в такий спосіб, щоб це було вчасно та зручно для платника. Ця необхідна умова оподаткування передбачає зручність справляння;

- по-четверте, кожен податок має бути розроблений так, щоб якомога менше вилучати грошей у платників понад той дохід, який він приносить у скарбницю, тобто забезпечити дешевизну справляння податків. Великі витрати на утримання податку роблять сам податок недоцільним" [3, с. 588-589].

Заслужують уваги також висновки А. Сміта щодо поєднання різних джерел державних доходів – землі, праці капіталу, а також обґрунтування тези, що податок є справедливою ціною за сплату послуг державі, в основі якої лежить теорія про непродуктивність державних послуг. Разом з тим рівень оподаткування має бути оптимальним, не створювати передумов для відтоку капіталу з країни: "Податок, що призводить до відпливу капіталу з будь-якої країни, веде, таким чином до зниження всіх джерел доходів власника й суспільства. Внаслідок перенесення капіталу в іншу країну неминуче зменшуються більшою чи меншою мірою не лише прибуток із нього, а й земельна рента і заробітна плата" [3, с. 605].

Послідовник А. Сміта, його співвітчизник Д. Рікардо у роботах "Засади політичної економії та оподаткування" та "Трактат про податки і збори" висвітлив власну концепцію податкових фінансів. На його думку, капітал варто максимально звільнити від оподаткування, оскільки податкове навантаження скорочує прибутки капіталістів, призводить до загального зростання рівня цін, що по-своєму зумовлює негативні тенденції в розвитку економіки держави. Як член англійського парламенту, Д. Рікардо по суті розробляв засади здійснення державної податкової політики. Він категорично стверджував, що всі податки – зло, і вони мають лише негативну дію на всі сторони суспільного життя, оскільки зростання податків неминуче призведе до падіння обсягів виробництва. В цьому плані головним завданням державної фінансової політики стає стимулювання накопичення й розширення виробництва [4, с. 82].

Вчення класиків англійської політичної економії знайшло своє відображення в працях французьких вчених першої половини ХІХ ст. – Ж.Б. Сея та Ф. Бастіа. В основу своєї теорії вони заклали базовий постулат про невтручання держави в економіку. Ж.Б. Сей, зокрема, прийшов до висновку про необхідність скорочення переліку загальнодержавних функцій і завдань, і, як наслідок, адекватне зменшення кількості податків і зборів, необхідних на виконання урядових повноважень.

Далі у своїх дослідженнях пішов швейцарський економіст Ж. Сімонді. Він вбачав у податках вагомий важіль соціально-економічного регулювання. Правомірність ідей щодо скорочення непрямих податків, встановлення розміру неоподатковуваного мінімуму, запровадження прогресивного оподаткування доходів з метою поліпшення життєвого рівня малозабезпечених верств населення, були підтверджені подальшим розвитком світової фіскальної теорії.

Представники історичної школи (соціально-політичного напрямку в політекономії), німецькі вчені Л. Штейн та А. Шеффле заперечили соціалістичні засади оподаткування за Ж. Сімонді. Ґрунтуючись на історичних дослідженнях, згідно з якими податкова система залежить від домінуючих економічних відносин, вони зробили такі узагальнення:

- фінансові явища є закономірними. Станом та потребами розвитку економіки визначається склад і функціональне призначення фінансових інституцій держави. Водночас істотний вплив на окреслені форми мають станові (класові) відносини;
- під час розроблення державної податкової політики необхідно враховувати вимоги та інтереси робітничої демократії шляхом компромісів і поступок.

Наприкінці XIX ст. і на початку XX ст. з'явилася низка нових напрямів дослідження податків, зокрема маржиналізм, або суб'єктивно-психологічна школа. Представники цієї наукової течії – У. Джевонс, Л. Вальрас, К. Менгер, Е. Сакс розглядали проблему вартості з позицій граничної корисності товару. Маржиналісти вважали, що основою поведінки людини в господарському житті або на ринку товарів і послуг є її суб'єктивно-психологічні оцінки, зокрема прагнення задоволення. Вартість товару визначається залежно від суб'єктивної корисності, що пов'язана зі споживанням кожного окремого товару, тобто суб'єктивно-психологічними умовами, які створюють вагомий вплив на формування попиту й пропозиції. Ці методологічні й теоретичні постулати у подальшому запозичуються фінансовою наукою для дослідження питань оподаткування.

У своїх висновках маржиналісти обґрунтовували необхідність прогресивного оподаткування. Свої докази представники цієї школи побудували на суто психологічних засадах сприйняття додаткових благ. Як і у випадку зі споживанням додаткових благ (при якому гранична корисність є спадною), вони доводять, що приріст доходу теж характеризується тенденцією граничної корисності кожної його додаткової одиниці до спадання. На їхню думку, це виправдовує прогресивне оподаткування на тій підставі, що з точки зору суб'єктивного психологічного сприйняття підвищене оподаткування кожної додаткової одиниці високих доходів справляє у платника враження не дуже значного тягара.

Останній представник класичної суб'єктивно-психологічної школи Дж. Кларк переніс принцип граничної корисності у сферу виробництва й розподілу суспільного продукту. Він розробив економічну доктрину, згідно з якою розподіл національного доходу між факторами виробництва відповідає "принципу справедливості"; кожний суб'єкт виробничих відносин отримує те, що він створив.

Одним із перших дослідників питань оподаткування на засадах маржиналізму був А. Коен Стюарт. Він критично підійшов до маржиналістського постулату, згідно з яким гранична корисність доходу певної особи знижується в міру зростання і, як наслідок, з принципу скорочення корисності доходу можна вивести принцип прогресивності в оподаткуванні. Автор розвиває ідею пропорційності "жертви" щодо загальної корисності діяльності учасників розподільчого процесу. Стосовно ж особистих доходів, на його думку, слід математично розрахувати калькуляцію податкових ставок. Коен Стюарт вводить в усі гадані декларації з особистого податку неоподатковуваний мінімум і створює в межах маржиналістської теорії школу прогресивного оподаткування.

Над розробкою головних положень для обґрунтування прогресивності оподаткування на основі принципу платоспроможності працювали такі відомі економісти, як Дж. С. Мілль, А. Маршалл, А. Пігу.

В основі принципу податкоспроможності лежить ідея про справедливий розподіл податкового навантаження на платників податків. Принцип податкоспроможності вперше був визначений Дж. С. Міллем у 1848 р. під час розроблення "теорії жертвування". Він зазначив, що кожен громадянин з більшими доходами повинен сплатити більшу частину доходу, ніж громадянин із меншими, і тоді загалом буде більше користі для суспільства, аніж тоді, коли на всіх пошириться зростання податкового тягаря. Кожний індивід повинен нести тягар жертви податків, співрозмірний із величиною його доходів, повинна дотримуватись умова втрати однакової корисності.

Розглядаючи принцип податкоспроможності, західні економісти виділяють рівні горизонтальної та вертикальної справедливості. Принцип вертикальної справедливості полягає в тому, що платники з більшою платоспроможністю повинні платити більше, ніж платники з меншою. Принцип горизонтальної справедливості передбачає сплату пропорційно рівних податків на пропорційно рівні доходи. Зазначений принцип є визначальним при встановленні прав платників і недопущенні виявів податкової дискримінації.

Отже, з кінця XIX ст. й дотепер теоретичні розробки в галузі оподаткування підпорядковано розв'язанню двох найважливіших проблем:

- регулювального значення податків, тобто використання їх в системі економічних відносин як фінансових важелів;
- прогресії в оподаткуванні та обґрунтуванні її теоретично достатнього рівня.

Розглядаючи проблему оптимальності рівня оподаткування та його впливу на соціально-економічну сферу, шведський економіст К. Віксель вперше науково обґрунтував роль податків у підвищенні суспільного добробуту. Його заслуга полягає у системному дослідженні розміру податків від обсягу суспільних благ, що вимірюються величиною бюджетних видатків. Внаслідок проведених досліджень вчений заклав основи справедливого оподаткування відповідно до принципу еквівалентності між сумою сплачених податків та отриманими суспільними благами й послугами. "Я застосовую сучасну концепцію граничної корисності та суб'єктивної вартості до суспільних послуг і податків індивідуальних осіб на ці послуги", – наголошував К. Віксель [5, с. 72].

Податкова теорія К. Вікселя ґрунтується на принципах податкового управління, насамперед на процедурі парламентського затвердження податкових правовідносин, чого раніше не робив жодний дослідник. За К. Вікселем, розподіл податкового тягаря має політичний характер, законодавчі органи повинні максимально враховувати інтереси платників податків, і передусім інтереси меншості. На його думку, "машина схвалення податкових рішень" перебуває в руках власників, тому всі податкові питання звичайно вирішують проти волі великих груп населення. Саме ця обставина призводить до перекладання основного тягаря податків на широкі верстви населення, а це вимагає парламентської реформи, тобто переноситься в політичну площину.

Запропонувавши розширити коло соціальних послуг населенню, К. Віксель водночас наполягає на раціональному розподілі фіскального тягара між окремими платниками, дотриманні еквівалентності між сумою сплачених податків та отриманими від держави послугами й благами. Податки, за його твердженням, не повинні порушувати добробут окремих соціальних груп; якщо за рахунок державних послуг добробут окремих верств населення не підвищується, то вони мають бути звільнені від податків. Загалом теоретичні висновки К. Вікселя справили істотний вплив на розвиток податкових фінансів і лягли в основу формування сучасної бюджетно-податкової моделі Швеції та інших скандинавських країн з високим (понад 50 %) рівнем централізації ВВП у державному бюджеті.

Вчення К. Вікселя продовжив його співвітчизник Е. Ліндаль. Останній розглядає податки як своєрідну плату за державні суспільні послуги; як і його попередник, основну увагу акцентує на проблемах справедливості та рівноваги оподаткування. Водночас досягнення рівноваги Е. Ліндаль ставить у пряму залежність від розподілу політичних сил у державі. Утопічність цієї ідеї підтвердив весь подальший розвиток податкових теорій Заходу.

Світова економічна криза 1929-1933 рр. засвідчила істотні недоліки в побудові економічної системи, віддзеркалила неспроможність останньої саморегулюватися і на цій основі досягати рівноваги в системі господарювання. Неокласична доктрина з її маржиналістськими ідеями виявилася неспроможною і на зміну їй прийшло кейнсіанство. З одного боку, кейнсіанство є прямим запереченням неокласицизму, а з іншого – воно увібрало в себе низку його важливих принципів. Так, маржиналізм з його суб'єктивно-психологічними постулатами знайшов у теорії Дж. Кейнса своє втілення й подальший розвиток.

Кейнсіанська теорія виступає за прогресивне оподаткування, але обґрунтовує останнє не з позиції соціальної справедливості, а базуючись на концепції "граничних заощаджень". Кейнс сформулював "основний психологічний закон, в існуванні якого ми можемо бути цілком впевнені не лише з апіорних міркувань..., а й із досвіду..., полягає він у тому, що люди схильні, зазвичай, збільшувати своє споживання зі зростанням доходу, але тією самою мірою, якою зростає дохід" [6, с. 157]. Тому він вважав, що держава повинна вилучати за допомогою податків частину заощаджень і фінансувати за їхній рахунок державні витрати й інвестиції. "За "навмисного" використання податкової політики як інструменту справедливого розподілу доходу вона... здійснюватиме найбільший вплив на зростання схильності до споживання" [6, с. 155]. Загалом, на думку Кейнса, це приведе до економічного зростання.

"Вбудовані механізми гнучкості" є функцією бюджетів так само, як і прогресивного податку. В цьому випадку, вважає Кейнс, високі податки відіграють позитивну роль. Зниження податків і супроводжуюче його зниження дохідної частини бюджету може посилити економічну нестійкість. Дослідження податків у ракурсі руху агрегатних показників вимагає передусім з'ясування оптимального рівня оподаткування та їхнього впливу на збалансованість у приватному секторі.

З іншого боку, обсяг бюджетних надходжень визначається не лише рівнем податкових ставок, а й залежить від перепадів розміру номінальних доходів. Це положення торкається насамперед податків доходно-прибуткової групи, що утримуються за прогресивними ставками. В умовах інфляції бюджетні надходження зростають швидшими темпами, ніж доходи громадян, що сприяє стабільності бюджету. Отже, ідеї Дж. Кейнса дали початок новим методам теоретичного дослідження, що вписувались у концепцію "ефективного попиту". Це дало змогу вмонтувати рух податків у рух макроекономічних показників.

Кейнсіанські рецепти знайшли своє відображення в інституціоналізмі – течії економічної теорії ХХ ст., представниками якої були П. Самюелсон, В. Нордгауз, Дж. Гелбрейт, Т. Балог. Вказані економісти приділяли істотну увагу дослідженням можливостей фіскального регулювання економіки з використанням мультиплікативних ефектів податків та державних видатків.

У другій половині ХХ ст., окремі наукові дослідження в оподаткуванні отримали назву неоконсерватизму. Найвідомішим представником цього напрямку вважається М. Фрідман, який наполягав на обмеженні державного втручання в економіку лише грошовою системою. За його розрахунками грошова маса має зростати щорічно на 4 % (цей показник обчислений лише для економіки США), які включають: 3 % – приріст ВВП, 1 % – довготривале сповільнення швидкості обігу грошової одиниці. Така політика, на думку М. Фрідмана, повинна стимулювати підприємницьку й ділову активність. Цим своїм висновком автор опосередковано виступив за скорочення податкового тягара, чітку ув'язку між сумою сплачених податків та обсягом бюджетних асигнувань.

У середині 70-х років ХХ ст. розвиток виробничих відносин у країнах з ринковою економікою виявив суперечності кейнсіанських та інституціоналістських методів дослідження теорії податків і форм державного втручання. Передусім кейнсіанці, розглядаючи регульовальні властивості податків та, на вимогу часу, обстоюючи прогресію в оподаткуванні, а інколи й підвищення податків, не дали відповіді на питання про ступінь прогресії та максимальний верхній рівень ставок. За логікою над окресленою проблемою повинні були працювати економісти, що в основі своїх поглядів мали індивідуалістські переконання, тобто представники неокласичної теорії: американські економісти – М. Уейденбаум, А. Бернс, Г. Стайн, У. Фелнер, Г. Уоліч, А. Лаффер; англійські – К. Джозеф, Дж. Хау, А. Селдон. Вони обґрунтовують думку про негативний вплив держави на розвиток економіки і вважають прогресивне оподаткування перешкодою для збільшення заощаджень. Обмеження заощаджень призводить до скорочення потенційно можливих інвестицій. Останнє ж заважає стійкому економічному зростанню. Таке підґрунтя породжує прагнення неокласиків визначити граничну податкову ставку, перевищення якої означатиме як різко негативний економічний вплив, так і невдачу в соціальній політиці держави.

Крім цього, теорію податків вони розглядають з позицій скорочення "державного тягара" – податки повинні сплачувати ті особи, які одержують

від держави суспільні товари й послуги. Трансфerti з бюджету населенню мають бути формою повернення податків. Податки, які сплачують підприємці, призводять до зростання витрат виробництва, інфляції, зниження продуктивності праці. Тому, на думку неоконсерваторів, треба звільнити приватну активність та ініціативу від державного податкового тягара.

Найбільшу популярність в науковій літературі неокласиків отримала податкова концепція А. Лаффера. Останній обґрунтував і графічно дослідив залежність між прогресивністю оподаткування, доходам бюджету, рівнем податкової бази у загальнодержавних масштабах. Водночас проведені групою Лаффера математичні розрахунки мали досить наближений характер. Причиною, на наш погляд, є принципова неможливість математизації процесів прийняття рішень в оподаткуванні. Адже податки мають дуже велику залежність від індивідуальних психологічних особливостей сприйняття кожного платника, які не можна ні усереднити, ні кількісно виміряти.

І все ж неокласики найближче підійшли до істини, характеризуючи реальні наслідки оподаткування як такого. Саме їхні рекомендації було використано під час проведення низки податкових реформ у західних країнах наприкінці ХХ ст., зокрема в США.

Розвиток податкових теорій західної фінансової науки свідчить про тісне взаємопроникнення та взаємодоповнення неокласичних та неокейнсіанських ідей. Наука про податки на сьогодні має досить значне теоретичне й методологічне підґрунтя, її принципи одержали глибоку й всебічну аргументацію, витримали перевірку часом, міцно вписалися до загальних положень фінансової науки. Найфундаментальніші з них стверджують: справедливість оподаткування означає, що розмір податку визначається розміром доходу, а ставка податку однакова для фірм та домогосподарств з однаковими доходами; ефективність податкових систем у державі визначається наявністю в ній інструментів, що стимулюють економічне зростання і підприємницьку активність; простота податкової системи знаходить своє відображення в доступності розуміння техніки розрахунку податків і ведення форм звітності.

Сучасна теорія оподаткування розвивається в межах економіки суспільного вибору. Видатний її представник Дж. Б'юкенен у своїй роботі "Державні фінанси в умовах демократії" розглядає податки як прямі витрати громадян за надані урядом послуги, тому метод їхнього утримання може істотно вплинути на ставлення громадян до розширення чи скорочення обсягу наданих послуг [7, с. 117].

Висновки Дж. Б'юкенена не можна вважати надбанням будь-якої з податкових теорій, які досліджують поведінку платника у сфері його приватної діяльності. Автор пішов далі, він вивчив поведінку суб'єктів оподаткування у суспільно-соціальній сфері.

Особливої актуальності в контексті цього набувають наукові дослідження лауреатів Нобелівської премії 1996 р. – професорів У. Вікрі (США) та Дж. Мерлі (Велика Британія). Перший поділяє суспільство на людей активних і працюючих та схильних до неробства. Останні втрачають свої потенційно можливі доходи і тим самим залишають державу без фіскальних надходжень. На цій підставі він приходить до висновку, що найбільший податковий тягар лягає на талановитих і працюючих людей. Тож задля сприяння

прогресу доходи талановитих людей зовсім не повинні оподатковуватися. Другий доводить: щоб уникнути дестимулювання економічної активності, податки мають бути пропорційними і рівень ставки не перевищувати 20 %. Обидва автори сходяться на думці, що високі податки у будь-якому разі призводять до неповного використання продуктивних можливостей платників. У кінцевому підсумку матимемо звуження потенційно можливої бази оподаткування та скорочення доходів бюджету.

Висновки. Отже, підсумовуючи багатовіковий досвід дослідження місця й ролі податків у суспільстві представниками різних наукових шкіл, можна зробити узагальнення: податки розглядаються як обов'язкові платежі, що використовуються для фінансування суспільних благ і послуг; є дієвим засобом фінансової політики держави для впливу на розташування ресурсів, перерозподіл багатства, суспільний вибір громадян у демократичному суспільстві.

В умовах економіки добробуту податки є безальтернативним за вагомістю джерелом формування доходів бюджету держави та багатофункціональним інструментом перерозподілу ВВП з метою соціального забезпечення громадян і досягнення стійкого економічного зростання. Податки встановлюються на законодавчому рівні, тому є демократичними за способом встановлення та обов'язковими за процедурою сплати.

Література

1. Озеров И.Х. Основы финансовой науки: Учение об обыкновенных доходах. – 5-е изд. – М., 1917, вып. 1. – 544 с.
2. Андрущенко В.Л. Фінансова думка Заходу в XX столітті (теоретична концептуалізація і наукова проблематика державних фінансів). – Львів: Каменяр. – 2000. – 303 с.
3. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов (Вступ. стаття и коммент. к.э.н. В.С. Афанасьева). – М.: Соцэкгиз, 1962. – 684 с.
4. Рикардо Д. Начала политической экономии и налогового обложения. Пер. с англ. – Соч, т. 1. – М.: Госполитиздат, 1955. – 360 с.
5. Wicksell K.A. New Principle of just Taxation// Classics in the Theory of Public Finance/ Ed. by R.A. Musgrave & A.T. Peacock N.J.: St. martin's Press, 1967. – P. 72.
6. Кейнс Дж. Общая теория занятости, процента и денег. – М.: Прогресс, 1978. – 548 с.
7. Бьюкенен Дж. М. Сочинения. Пер. с англ, т. 1/ Гл. ред. кол.: Р.М. Нуреев и др. – М.: Таурус Альфа, 1997. – 560 с.

УДК 330.12:136.7

Доц. В.І. Куцик, канд. екон. наук;
студ. Я.Я. Медвідь – Львівська КА

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ АКТИВІВ ТОРГОВЕЛЬНОГО ПІДПРИЄМСТВА У СУЧАСНИХ УМОВАХ

Розглянуто деякі особливості формування капіталу торговельних підприємств та відмінність їх від промислових. Дано визначення певних термінів при роботі з активами.

Assoc. prof. V.I. Kucyk; stud. Ya.Ya Medvid – L'viv commercial academy

Assets forming features of point-of-sale enterprise are in modern terms

Considered some forming of capital point-of-sale enterprises features. Determination of certain terms is given during work with assets.